

PRIJESTUPNIŠTVO I VIKTIMIZACIJA MLADIH U BIH: DINAMIKA U PERIODU 2005-2015 I IMPLIKACIJE ZA PREVENCIJU

Izvorni naučni rad

Primljeno/Received: 27. 05. 2020.

Prihvaćeno/Accepted: 24. 06. 2020.

Almir MALJEVIĆ

Sažetak

Svrha: Ovo istraživanje analizira promjene u obimu i strukturi maloljetničkog prijestupništva u Bosni i Hercegovini, na osnovu podataka prikupljenih metodom samoprijavlivanja.

Dizajn/metodologija/pristup: Istraživanje se oslanja na podatke prikupljene u okviru ISRD2-BiH i ISRD3-BiH istraživačkih projekata, koji su provedeni na reprezentativnom uzroku škola u Bosni i Hercegovini.

Rezultati: Rezultati ukazuju na izmjene u obimu i strukturi imovinskon, nasilnog i kompjuterskog prijestupništva. Teorijske i praktične implikacije rezultata će biti predmet diskusije.

1. Maloljetničko prijestupništvo u Bosni i Hercegovini

Analizirajući cjeloživotnu prevalenciju prijestupništva, Junger-Tas je utvrdila (2012: 70) da od 30 država koje su participirale u studiji ISRD2, a koje su bile klasificirane u 6 klastera, Bosna i Hercegovina je imala drugu najmanju stopu maloljetničkog prijestupništva. Pored relativno male prevalencije, posmatrano u internacionalnim okvirima, nekoliko je trendova vezanih za prijestupništvo mladih obilježilo poslijeratni period u Bosni i Hercegovini, na prelazu dva stoljeća. Tokom tog perioda povećan je broj djece mlađe od 14 godina uključene u činjenje krivičnih djela, povećan je broj organizovanih grupa mladih prijestupnika, naročito u saradnji sa punoljetnim učiniocima, kao i povećan broj krivičnih djela sa elementima nasilja (krivična djela protiv života i tijela), te učestalo ponovno činjenje krivičnih djela (recidivisti) (Maljević, 2005; Budimlić et. al., 2010).

Prema zvaničnim statistikama, prijestupništvo mladih se kreće u okvirima 8-12% (Muratbegović, 2011), što je ispod EU prosjeka od 13% (Grbić-Pavlović et al., 2012). Kada je u pitanju struktura krivičnih djela, prema zvaničnim policijskim statistikama, maloljetnici najčešće vrše imovinska krivična djela (čak do 90% evidentiranog maloljetničkog prijestupništva), dok se krivična djela protiv života i tijela vrše relativno rijetko (Muratbegović, 2011).

Iako maloljetničko prijestupništvo predstavlja fenomen koji generira interes različitih struktura, kako formalne tako i neformalne socijalne kontrole, ozbiljna naučna istraživanja o fenomenu su izuzetno rijetka. Najsveobuhvatnije istraživanje u postratnom periodu je međunarodno istraživanje prijestupništva metodom samoprijavlivanja (ISR2D), koje je provedeno u dva navrata. Prvi krug, pod nazivom ISR2D-BiH, provedeno je 2005/2006 (Budimlić, Maljević, Muratbegović), koji je rezultirao sa nekoliko publikacija. ISR2D-BiH je zasnovano na reprezentativnom uzorku na državnom nivou (N=1756) učenika završnih razreda osnovnih škola (starost 13-17 godina). Na osnovu ovih podataka, Budimlić (2008), je analizirao nasilno prijestupništvo, fokusirajući se na razlike u otkrivenosti i kažnjavanje prijestupništva između maloljetnika i grupa. Budimlić et al (2010) su objavili opšte karakteristike samoprijavljenog prijestupništva mladih u BiH, analizirajući varijable kao što su starost, pol, migracijsko iskustvo, viktimizacijsko iskustvo, struktura porodice, rizična ponašanja i vrstu prijavljenog prijestupništva.

Killias, Maljević i Lucia (2010) su analizirali razlike u prijestupništvu mladih rođenih u BiH i u Švajcarskoj, poredeći ih sa prijestupništvom djece prve ili druge generacije migranata u Švajcarskoj. Njihov zaključak ogleda se u tome da je prilikom analize prijestupništva mladih migranata mnogo važnije analizirati procese integracije migranata, nego njihovu migrantsku, kulturnu ili etničku pozadinu i porijeklo. Nadalje, Maljević i kolege (2016) su testirali Gottfredson i Hirschi (1990) generalnu teoriju o kriminalitetu ispitujući da li slaba samokontrola utiče na prijestupništvo adolescenata koji žive u BiH. Rezultati serije multivarijantnih analiza su pokazali da slabija samokontrola utiče na prijestupništvo adolescenata u Bosni i Hercegovini, ukoliko se kontrolišu važne suprotne teoretske pretpostavke i lične karakteristike.

Tokom 2007 provedeno je istraživanje maloljetničkih bandi, na ciljanom uzorku od 2206 učenika završnih razreda osnovnih i početnih razreda srednjih škola (5 gradova, 20 škola, 58 razreda). Koristeći podatke iz ovog istraživanja, Nash i dr. (2011) je analizirao protektivne efekte roditeljskog nadzora na prijestupništvo mladih koji su imali iskustvo viktimizacije. Utvrdili su da viktimizacija zaista povećava rizik, ali da nadzor roditelja umanjuje negativne efekte viktimizacije, kada je u pitanju prijestupništvo. Na istom uzorku, Winfree (2012) se bavio uporednom analizom razloga uključivanja mladih u problematične grupe (bande). Među rezultatima valja istaći da je utvrđeno da roditeljski nadzor, posvećenost školi i prijateljima igraju važnu ulogu kod svih analiziranih oblika prijestupništva. U drugom radu, Winfree (2013) je ispitivao utjecaj državljanstva, članstva u bandi i mjestu prebivališta na prijestupništvo mladih u bandama (problematičnim grupama), fokusirajući se na poređenje mladih iz BiH, Njemačke i Holandije. Utvrdio je da to odakle neko dolazi predstavlja važan prediktor protektivnih i riziko faktora, nivoa samoprijavljenog prijestupništva i sudjelovanja u prijestupništvu kao dio grupe/bande.

Maljević i dr. (2016) su objavili osnovne podatke o prijestupništvu mladih u BiH na osnovu drugog kruga istraživanja metodom samoprijavlivanja (ISR3D-BiH), provedenog u periodu 2014/2015. Istraživanje je provedeno na reprezentativnom uzorku na nivou BiH (bez Brčko distrikta BiH), a obuhvatilo je učenike završnih razreda osnovnih škola (N=2149) iz 28 gradova u BiH. Istraživanje je fokusirano na iskustvo viktimizacije i prijestupništvo, te daje mogućnost testiranja brojnih kriminoloških teorija. Podaci iz ovog istraživanja su gotovo u potpunosti neiskorišteni. Činjenica da je metodologija provođenja istraživanja ISR2D-BiH i ISR3D-BiH identična daje mogućnost sagledavanja promjena u strukturi prijestupništva mladih u desetogodišnjem periodu.

2. Osnovne karakteristike uzorka

ISR2-BiH uzorak je reprezentativni uzorak na državnom nivou. Obuhvata djecu uzrasta 11-17 godina, iz 35 gradova u BiH. Prema polu, uzorak obuhvata 50,5% dječaka i 49,5% djevojčica. U prosjeku, djeca su starosti 13,79 godina (SD=0,785). ISR3-BiH uzorak je također reprezentativni uzorak na državnom nivou,¹ a obuhvata djecu uzrasta 11-18 godina, iz 28 gradova u BiH. U prosjeku, djeca imaju 13,57 godina, uz standardno odstupanje od 0,947. Od ukupno 2.149 djece, 51,5 % je bilo djevojčica, a 48,5% dječaka.

Od ukupnog broja anketiranih učenika u ISR3-BiH, velika većina, oko 93 % učenika živi u zajednici sa oba roditelja, što predstavlja djelimično bolju situaciju u odnosu na ISR2-BiH, kada je sa oba roditelja živjelo „samo“ 83,1% ispitanika. Gledajući nezaposlenost, i tu je situacija povoljnija jer je utvrđeno da je stopa nezaposlenosti očeva spala sa 22,2% (ISR2-BiH) na 19,9% (ISR3-BiH), dok je nezaposlenost majki umanjena sa 50% (ISR2-BiH) na 42,2% (ISR3-BiH).

3. Prijestupništvo maloljetnika

Pitanja koja se odnose na prijestupničke oblike ponašanja maloljetnih osoba predstavljaju centralni i osnovni dio istraživanja metodom samoprijavlivanja. Ova grupa pitanja ne obuhvata sve oblike koji se detektuju u ponašanjima maloljetnika, već samo izdvojene fenomene koji najčešće vrši ova starosna kategorije društva, odnosno oblike koji po svojim štetnim posljedicama ili opasnim oblicima radnje izvršenja predstavljaju prioritet ne samo istraživačkog već i sveukupnog društvenog djelovanja. Dakle, istraživanjem su obuhvaćeni sljedeći oblici prijestupničkog ponašanja: nasilno prijestupništvo, imovinsko prijestupništvo, grupno prijestupništvo, cyber prijestupništvo i prijestupništvo vezano uz droge. U ovom radu, analizom su obuhvaćeni samo oni oblici prijestupništva koji su obrađivani i u ISR2-BiH i u ISR3-BiH.

Tabela 3.1. Prijestupništvo maloljetnika ISR3-BiH / ISR2-BiH

ISR3 - BiH	Ikada u životu (%) ISR3 / (ISR2)	Sarajevo (%) – ISR3
Vandalizam	4,2 (8,5)	4,8
Krađa (u trgovinama)	3,1 (5,9)	6,4
Provala	0,7 (0,6)	2,6
Krađa bicikla	0,6 (0,6)	2,6
Krađa auta	0,6 (0,6)	2,8
Provala auta	1,1 (1,1)	2,8
Oružje	3,2 (5,4)	5,8
Grupna tuča	6,3 (15,6)	7,6
Ilegalno skidanje sadržaja (internet)	16,9 (31)	29
Trgovina drogom	0,9 (0,4)	2,8

Iz Tabele 3.1. je moguće izvući nekoliko zaključaka:

¹ U projekat nisu uključene škole iz Brčko distrikta BiH, jer su nadležne službe u ovom dijelu Bosne i Hercegovine smatrale da instrumenti nisu prilagođeni djeci u Brčko distriktu BiH.

1. za razliku od zvanične statistike, iz koje proizilazi da maloljetnici gotovo isključivo vrše imovinska krivična djela, oba kruga ISRD istraživanja nedvosmisleno pokazuju da se vrlo malo broj maloljetnika uključuje u ova krivična djela;
2. Najčešći oblik prijestupničkog ponašanja maloljetnika je nezakonito skidanje sadržaja sa interneta (krivično djelo iz nadležnosti Suda BiH);
3. Drugi najčešći oblik prijestupničkog ponašanja maloljetnika je sudjelovanje u grupnim tučama;
4. Kada je u pitanju dinamika prijestupničkog ponašanja, može se zaključiti slijedeće:
  - 4.1. Prevalencija uključenosti u imovinska krivična djela je prilično stabilna, uz izuzetak vandalizma, kod kojeg se evidentira pad sa 8,5% na 4,2% i krađe iz prodavnice, kod koje se evidentira smanjenje sa 5,9% na 3,1%;
  - 4.2. Nasilničko prijestupništvo (grupne tuče, nošenje oružja) i cyber-prijestupništvo je u padu;
  - 4.3. Trgovina drogom je u porastu.
5. Iako je nošenje oružja nešto rjeđe danas nego prije 15 godina, i „samo“ 3,2% djece prijavljuje da sa sobom u školu nosi neko oružje ili oružje kojim nekoga može ozbiljno povrijediti, ne treba zanemariti da od 100 djece (u prosjeku 4 odjeljenja po 25 učenika) u školama boravi troje djece, koje kod sebe imaju opasno oružje ili oruđe;
6. Također, iako je broj djece koja prijavljuju uključenost u trgovinu drogom „vrlo mali“, ispod 1%, prostom računicom o broju učenika u odjeljenjima, valja zaključiti da od 100 djece (u prosjeku 4 odjeljenja po 25 učenika) jedno dijete je uključeno u trgovinu drogom. Tokom 2005/2006 (ISRD2-BiH) taj broj je predstavljao cca 1 dijete od 200 djece;
7. Bez obzira o kojem se obliku prijestupništva mladih radi, ukoliko se pogledaju podaci za Sarajevo, i uporede sa sveukupnim rezultatima za cijelu BiH, jasno je da je prijestupništvo mnogo učestalije u glavnom gradu. Ovakav nalaz sugerise da postoje značajne razlike u pogledu prevalencije prijestupničkog ponašanja između urbanih i manje urbanih sredina u BiH.

4. Viktimizacija maloljetnika

Pored toga što se stopa prijestupništva mladih može procjenjivati i mjeriti metodom samoprijavlivanja, drugi način procjene predstavljaju viktimizacijske studije. Oba provedena istraživanja (ISRD2-BiH i ISRD3-BiH) sadrže set pitanja o viktimizaciji, na osnovu kojih je moguće vršiti poređenje ukupnog broja djece, koja su bila žrtve određenih prijestupničkih ponašanja. Tabela 4.1. daje pregled prevalencije različitih oblika viktimizacije.

Tabela 4.1. – Viktimizacija maloljetnika ISRD3-BiH / ISRD2-BiH

	Ikada u životu (%) ISRD3 - BIH	Ikada u životu (%) ISRD2 - BIH
Razbojništvo	5,6	7,1
Napad	8,1	5,0
Krađa	19,0	17,5
Zlostavljanje ²	15,2	5,1

Iz tabele 4.1. se jasno vidi da je i u pogledu viktimizacije došlo do određenih promjena:

1. Najčešći oblik viktimizacije je imovinska viktimizacija. Skoro svako peto dijete je bilo žrtva krađe. Pitanje koje se ovdje postavlja je kako to da je stopa krađe, kao oblika samoprijavljenog prijestupništva tako mala (v. Tabela 3.1.), a stopa viktimizacije tako velika? Dva su moguća odgovora. Prvo, moguće je da djeca manje prijavljuju uključenost u ovaj oblik prijestupničkog ponašanja (tzv. Under-reporting, eng.). Drugo, moguće je da manji broj djece, koji prijavljuju ovaj oblik prijestupništva, viktimizira veći broj djece.
2. Dok je viktimizacija u slučaju razbojništva u padu, ostali oblici viktimizacije su u porastu. Posebno se ističe zlostavljanje, koje u slučaju ISRD3-BiH predstavlja zlostavljanje upotrebom informaciono-komunikacionih tehnologija, dok u ISRD2-BiH obuhvata sve oblike zlostavljanja (bullying, eng).5. Diskusija i zaključci

5. Diskusija i zaključci

Prethodno izvršene analize u vezi sa ispitivanim prijestupničkim oblicima ponašanja ukazale su na temeljne pokazatelje fenomenologije karakteristične za populaciju učenika u odabranom uzorku osnovnih škola u Bosni i Hercegovini. U grupi ispitivanih ponašanja čije su radnje usmjerene na ostvarivanje nekog oblika imovinske koristi odnosno kojima se ugrožava ili povređuje tuđa imovina, kao najučestaliji oblici ističe se vandalizam. Ovi podaci sugerisu da se može izvesti opći zaključak o destruktivnosti u svakodnevnom ponašanju izuzetno velikog broja učeničke populacije. Prikazom rezultata istraživanja ukazano je i na oblike koji su prisutni u umjerenijem obimu, a tu se prije svega misli na krađe bicikala, vozila i krađe iz prodavnice.

Kada je u pitanju učestvovanje u grupnim tučama, a prema dobivenim rezultatima, ovaj oblik predstavlja pojavu koja je prilično učestala u učeničkoj populaciji. Praktično, 1-2 učenika po odjeljenju sudjeluju u grupnim tučama.

Posebno zabrinjavajući su pokazatelji o (samo) prijavljenim slučajevima nezakonitog preuzimanja audio i/ili video sadržaja sa interneta. Ovaj oblik protivpravnog ponašanja bilježi se kod svakog šestog respondenta uključenog u istraživanje, što predstavlja veliki broj učenika koji potvrđuje sudjelovanje u ovakvom obliku protivpravnog ponašanja. Uprkos uvriježenom mišljenju „da svi to rade“, ovdje valja podsjetiti da su krivična djela iz ove oblasti definisana u krivičnom zakonodavstvu u BiH, a za njih je propisana kazna zatvora u trajanju do 3 godine.

² ISRD2-BiH istraživanje je pitanjem obuhvatilo „zlostavljanje“ generalno, dok je ISRD3-BiH fokusirano na cyber-zlostavljanje.

U grupi varijabli koje se odnose na zloupotrebu supstanci, vrijedan je pažnje podatak o prevalenciji rasparčavanja, odnosno dilanja, droga, koje potvrđuje 1 od 100 ispitanika. Ovaj nalaz može izgledati ne posebno zabrinjavajući. Ipak, potrebno je naglasiti da u generaciji bude oko 100 učenika (u tri ili četiri odjeljenja), pa ovaj podatak znači da u svakoj generaciji postoji po jedan „diler“ droge. Zato se ovaj podatak ne smije zanemariti, odnosno potrebno je ovaj pojava posvetiti posebnu pažnju.

Jednaku pažnju valja posvetiti činjenici da 3-4 učenika, od 100 učenika jedne generacije, kod sebe posjeduju neko oružje, koje je podesno da nekoga mogu povrijediti. Činjenica je da to oružje možda nikada neće biti upotrijebljeno, ali se ne može zanemariti činjenica da posjedovanje takvog oružja predstavlja veliku opasnost za mlade u školama.

Kada je u pitanju viktimizacija, iako su i krađe i fizički napadi u blagom porastu, posebnu pažnju privlači zlostavljanje putem informaciono-komunikacionih tehnologija, kao oblik viktimizacije koji je u značajnom porastu (trostruko veća prevalencija 2015 nego 2005). Ovdje valja posebno uzeti u obzir podatak da je to oblik viktimizacije koji prati najmanja stopa prijavljivanja (Maljević i dr., 2016).

Iz svega navedenog proizilazi nekoliko zaključaka. Najprije, evidentan je nesklad između zvanične statistike o prijestupništvu mladih i stvarnog stanja stvari, bez obzira da li se to stvarno stanje procjenjuje metodom samoprijavljivanja prijestupništva ili viktimizacije. To nadalje znači da ne postoji jasna predstava kako u pogledu obima, tako i u pogledu strukture prijestupništva, koje se želi prevenirati. Ukoliko ne postoji razumijevanje pojave (obim i struktura), onda je vrlo vjerovatno da su i shvatanja uzroka prijestupništva pogrešna. U ovom radu je pokazano da je broj djece koja žive u kvantitativno integralnoj porodici veći, kao i da je stopa zaposlenosti i majke i oca veća. Ipak, veliki broj prijestupničkih ponašanja je u porastu. Nadalje, zvanična statistika stvara nepoznanice o tome šta je najveći problem. Istovremeno, mali brojevi ne znače i da imamo mali problem. Ova konstatacija je nedvosmisleno objašnjenja na primjeru dilanja droge i nošenja oružja.

Generalno posmatrajući rezultate istraživanja, jasno je da postoji stvarna potreba da se uradi temeljna analiza politika i praksi kako bi se sveobuhvatnije sagledale mogućnosti kvalitetnijeg preveniranja maloljetničkog prijestupništva. Istraživanja ISRD2-BiH i ISRD3-BiH predstavljaju solidnu naučnu osnovu, za bolje razumijevanje problema, za kvalitetnije odlučivanje, i za konkretnije definiranje mjera, kako bi se unaprijedili pristupi usmjereni na prevenciju svih oblika prijestupništva. Daljnje analize podataka prikupljenih istraživanjima, omogućiće usmjeravanje aktivnosti na jasno definisane i ciljane grupe djece u riziku i time značajno povećati efekte preventivnih nastojanja.

Bibliografija:

- Budimlić, M., Datzler, D., Muratbegović, E., Maljević, A., Puharić, P., Bojanić, N., Mujanović, E., Guso, H. (2010). *Enforcement of Alternative measures for Juveniles: Legal, Institutional and Practical Issues*. Sarajevo. Criminal Policy Research Center.
- Budimlić, M. (2008). Prevalence of violent behavior among juveniles in Bosnia and Herzegovina. –Self-Reported Study (ISR2-BiH). *Kriminalističke teme*, 8 (1-2), 189-203.
- Budimlić, M., Maljević, A., Muratbegović, E., (2010). "Bosnia and Herzegovina". In J. Junger-Tas, H. I. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, B. Gruszcznska (eds.), *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond*. New York. Springer.
- Grbić-Pavlović, N., Mitrović, Lj., Pavlović, G., Sredić, S. (2012). *Maloljetnički zatvor i druge varijante kažnjavanja maloljetnih učinilaca krivičnih djela ograničenjem slobode*. Banja Luka. Međunarodno udruženje naučnih radnika.
- Gottfredson, M. R., and Hirschi, T. (1990). *A general theory of crime*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Junger-Tas, J. (2012) Delinquent Behaviour in in 30 Countries. In J. Junger-Tas, H. I. Marshall, D. Enzmann, M. Killias, M. Stekete, B. Gruszcznska (eds.), *The many Faces of Youth Crime: Contrasting Theoretical Perspectives on juvenile Delinquency across Countries and Cultures* (p. 69.-95). New York. Springer.
- Killias, M., Maljević, A., Lucia, S. (2010). Imported Violence? Juvenile Delinquency Among Balkan Youths in Switzerland and in Bosnia and Herzegovina. *European Journal on Criminal Policy and Research*, 16 (3), 183-189.
- Maljević, A. (2005). *Judicial Approaches to Juvenile Crime: Explaining the Application of Educational Recommendations in Sarajevo*. Sarajevo. Open society Found Bosnia and Herzegovina.
- Maljević, A., Muftić, L.R., Babić, A., Duspara, A. (2016) Does low self-control predict juvenile delinquency among a nationally representative sample of bosnian adolescents? *Kriminalističke teme – Časopis za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije*, 5-6 (2016), pp. 1-17
- Maljević, A., Šučur-Janjetović, V., Budimlić, M., Milidragović, B., Jović, N., Vujović, S. (2016) Međunarodna studija o samoprijavljenom prijestupništvu djece u Bosni i Hercegovini. Sarajevo. CPRC.
- Muratbegović, E. (2011). *Strengthening of Juvenile Justice in Bosnia and Herzegovina: Application of Alternative Measures*. Sarajevo. Criminal Policy Research Center.
- Nash, J. K., Mujanović, E., Winfree Jr. T. L. (2011). Protective Effects of Parental Monitoring on Offending in Victimized Youth in Bosnia and Herzegovina. *Child & Youth Services*, 32, 224-239
- Winfree, Jr. T. L. (2012). A Comparative Theoretical Examination of Troublesome Adolescents in Germany and Bosnia and Herzegovina. *Journal of Contemporary Criminal Justice*, 28 (4), 406-425.

- Winfree, Jr. T. L. (2013). What Does Geography Have To Do With It? A Descriptive Analysis of Troublesome Youth in Bosnia and Herzegovina, Germany, and Netherlands. *Criminal Justice Review*, 38 (3), 1-20.

DELINQUENCY AND VICTIMISATION OF YOUTH IN BOSNIA AND HERZEGOVINA: TRENDS (2005-2015) AND IMPLICATIONS FOR PREVENTION

Original scientific paper

Abstract

Purpose: This study examines dynamics and extent of juvenile delinquency in Bosnia and Herzegovina as found in two rounds of ISRD research projects in the country.

Design/methodology/approach: The current study relies on self-reported survey data from International Self-Report Delinquency Study 2 (ISRD2-BiH) and the International Self-Report Delinquency Study 3 (ISRD3-BiH).

Findings: Results indicate changes in prevalence of property, violent and cyber-related delinquency. Theoretical and practical implications stemming from these results are discussed.

Keywords: Juveniles, delinquency, victimization, policy

Podaci o autoru

Almir Maljević, doktor krivično-pravnih nauka, Profesor na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije, Univerziteta u Sarajevu, amaljevic@fkn.unsa.ba